zalucatimemo-kraini-globalnogo-pivdna-zastupnica-ministra-usticii.html (дата звернення 14.06.2024).

4. Укрінформ.URL:https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3803146-irina-mudra-zastupnica-ministra-usticii-ukraini.html (дата звернення 14.06.2024).

5. Укрінформ.URL:https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3803384-u-minusti-zaklikaut-zbirati-aknajbilse-dokaziv-dla-reestru-zbitkiv.html (дата звернення 14.06.2024).

6. Урядовий портал URL:https://www.kmu.gov.ua/news/vpershe-u-dii-ukraintsi-zmozhut-podaty-zaiavy-do-mizhnarodnoho-reiestru-zbytkiv-pro-poshkodzhennia-zavdani-rosiiskoiu-ahresiieiu (дата звернення 14.06.2024).

Ботнаренко Ірина Анатоліївна,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

СПОСІБ ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЯК ЕЛЕМЕНТ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У кримінальному процесі спосіб вчинення кримінального правопорушення є обов'язковим елементом предмета доказування у кожному кримінальному провадженні (п.1. ч. 1 ст. 91 КПК України). Його встановлення створює передумови визначення форми вини під час вирішення питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності.

У теорії доказів спосіб вчинення кримінального правопорушення тлумачиться як комплекс дій, який вчиняє злочинець у певній послідовності та який призводить до злочинного наслідку [1].

Доказування способу вчинення домашнього насильства, в принципі, як і будь-якого іншого протиправного діяння, зумовлене різними намірами, мотивами, метою. Із цього випливає, що спосіб вчинення злочину характеризується певним психофізичним підґрунтям і не зводиться лише до зовнішньої, фізичної сфери. Кожна подія, зокрема кримінальне правопорушення, відбувається у реальному місці та часі. Тому доказування цих елементів деталізує спосіб вчинення протиправного діяння, прив'язує його до активної реальності, підтверджує наявність і надає можливість перевірки факту його вчинення, а також може мати значення для предметного захисту особи,

кваліфікації способів вчинення окремих видів кримінальних правопорушень, встановлення кримінально значущих ознак предмета кримінального правопорушення, причинно-наслідкового зв'язку вчинених дій з характером і розміром шкідливих наслідків тощо [2].

Спосіб вчинення кримінального правопорушення залежить від форми домашнього насильства. При будь-якій його формі встановленню підлягає наявність попередньої підготовки до вчинення та чи вживалися заходи щодо його приховування.

Змістовний виклад ст. 126-1 КК України способами вчинення домашнього насильства визначає фізичне, психологічне та економічне насильство. Сексуального насильства в даному переліку немає, оскільки воно кваліфікується як окреме кримінальне порушення, що не охоплюється статтею 126-1 КК України [3].

У разі фізичного насильства слід з'ясувати, яким способом його вчинено, за допомогою яких знарядь та чи заподіяно при цьому особі тілесні ушкодження, ступінь їхньої тяжкості.

Ознаками фізичного насильства є: а) фізичні напади, побої, стусани, ляпаси, тілесні ушкодження, удари кулаками чи ногами, укуси, придушення, нанесення порізів чи опіків, якщо їх завдають людині навмисно (незалежно від мети чи рівня алкогольного/наркотичного сп'яніння кривдника); б) умисне створення обставин, які несуть загрозу життю чи здоров'ю людини; в) знерухомлення людини, обмеження її дій, мобільності чи насильницьке обмеження простору (включно із стоянням у кутку чи зв'язуванням, прив'язуванням до предметів, замиканням у кімнаті); г) примушування до вживання шкідливих речовин (алкоголю, наркотичних засобів) шляхом обману чи із застосуванням сили; д) свідома відмова у наданні хворому ліків чи медичної допомоги або ж застосування неправильного дозування лікарських препаратів; е) вплив на внутрішні органи людини без пошкодження зовнішніх тканин, шляхом отруєння або обпоювання одурманюючими засобами; є) використання предметів для завдавання шкоди жертві (кидання предметів, погрози застосування зброї, кульових чи ножових поранень).

Зазначений перелік ознак не є вичерпним.

Ознаками психологічного насильства є: а) постійна образлива критика, висміювання, маніпулювання, контроль над життям жертви; б) звинувачення, засудження, словесні образи; в) обзивання нецензурними словами, приниження; г) ігнорування як спосіб «покарання» (як серед дорослих, так і щодо дітей); д) покарання та погрози покарання, погрози життю й здоров'ю, заборона

висловлювати свою думку, вільно пересуватися поза домом та спілкуватися з близькими; е) зняття людиною із себе відповідальності за негативний вплив на психологічний стан жертви; є) відмова спілкуватися, щоб змусити жертву почуватися винною, принизити її; ж) ізолювання жертви від спілкування з друзями чи родиною, контроль над спілкуванням через прочитання особистої пошти і повідомлень у соцмережах; з) знецінення людини, цілковитий контроль над усіма сферами її життя.

Зазначений перелік ознак не є вичерпним.

Основні ознаки економічного насильства: а) контроль над фінансами іншої людини; б) обмеження доступу іншої людини до користування спільною власністю, маніпуляція правом власності як перевагою одного члена сім'ї над іншим; в) погрози жертві втратити кошти, власність чи особисті речі у разі непослуху; г) обмеження права іншої людини навчатися чи працювати; д) примушування до заняття проституцією, жебрацтвом, крадіжками; е) відбирання у жертви коштів чи документів; є) примушування передати право власності на рухоме та нерухоме майно жертви; ж) приниження жертви та психологічний тиск через перевагу у матеріальній власності; з) маніпулювання думками та бажаннями жертви способом відбирання у неї матеріальних ресурсів та їжі [4].

Зазначений перелік ознак не є вичерпним.

Кримінальні правопорушення, пов'язані із домашнім насильством, також за способами вчинення можуть бути класифіковані на такі:

- за способом підготовки:

а) з попередньою підготовкою – вчиняється досить не великий відсоток кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. Як правило, це вбивство або умисне спричинення тяжкої шкоди здоров'ю винному зі сторони потерпілого, який не бачить іншої можливості позбавитися свого кривдника. Це обумовлено тим фактором, що кривдник не погоджується на розлучення з потерпілим, оскільки це може тягнути за собою зміну матеріального стану (наприклад, розподіл квартири). У тому випадку, якщо в жінки є можливість проживати окремо від кривдника (наприклад, переїзд до батьків), то кривдник продовжує її переслідування;

б) без попередньої підготовки – основна кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, вчиняється спонтанно, без попереднього умислу. Відсутність умислу спостерігається як у кривдника, так і в потерпілого у випадку вчинення ним злочинних дій у відповідь. Приводом для насильства з боку

кривдника можуть бути будь-які обставини, що на його погляд свідчать про неповажне ставлення до нього з боку членів сім'ї, як-от: несмачна їжа, невипрасуваний одяг, небажання потерпілого виконувати свої «подружні обов'язки» тощо. З огляду на аналіз кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, можна виділити наступні способи вчинення психологічного насильства: знущання, тобто зла насмішка, глузування, а також образливий вчинок по відношенню до члена сім'ї; тяжка образа; протиправні або аморальні дії (бездіяльність), що не є фізичним або сексуальним насильством; систематична протиправна або аморальна поведінка, що призвела до довготривалої психотравмуючої ситуації; жорстке поводження, тобто суворе, різке, немилосердне, люте, жорстоке; систематичне приниження людської гідності; психічні страждання; використання матеріальної або іншої залежності потерпілого (потерпілої) [5].

Аналіз кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, засвідчує, що, як правило, у ході вчинення таких протиправних дій злочинець не використовує ніяких прийомів для його приховування. Найбільш часто дії по приховуванню факту домашнього насильства виконуються після вчинення кримінального правопорушення. Причому, необхідно зауважити, що дані дії можуть вчинятися як злочинцем, так і потерпілим. Так після вчинення кримінального правопорушення потерпіла особа приховує сам факт насильства, нікому не повідомляє про це. Це пояснюється соромом потерпілої сторони, небажанням «виносити сміття з дому», тобто розголошувати відомості про неприємності, що стосуються вузького кола осіб і тому приховуються від сторонніх, а також погрозами з боку кривдника щодо витоку інформації і, як наслідок, погіршення ситуації (наприклад, маскує тілесні ушкодження; умовляє інших членів сім'ї, перш за все, дітей, нікому не розповідати про те, що сталося). Саме даною обставиною обумовлений високий рівень латентності щодо даної категорії проваджень.

- за способом приховування:

а) без приховування кримінального правопорушення. Як правило, лише у випадках, коли потерпілому від домашнього насильства необхідна термінова медична допомога, кривдник не застосовує на початковому етапі дій для приховування вчиненого кримінального правопорушення. Пов'язане це з тим, що психологічно кривдник не завжди готовий до настання таких тяжких наслідків, тому частіше за все він перебуває в стані розгубленості і сам подає заяву до правоохоронних органів про те, що відбулося;

б) з приховуванням кримінального правопорушення. Більшість випадків домашнього насильства вчиняється з подальшим приховуванням обставин кримінального правопорушення.

Усі прийоми приховування можна поділити на три групи: дії, що вчиняються до, під час та після вчинення кримінального правопорушення. Після вчинення домашнього насильства злочинці використовують наступні прийоми приховування: погрози на адресу членів сім'ї, їх залякування із забороною звертатися до правоохоронних органів; переховування від органів досудового розслідування. Як правило, підозрюваний використовує цей час для переконання потерпілої відмовитися від показань, які були дані раніше; знищення трупа або його розчленування; одночасно з попереднім способом вживаються заходи щодо знищення слідів, які знаходяться на місці вбивства, а саме: робиться ремонт квартири, повна або часткова заміна шпалер, перефарбовується підлога, здійснюється чистка м'яких меблів, килимів, прасування одягу тощо; імітуються активні пошуки потерпілого, розповсюджуються чутки про його від'їзд у справах; робиться звернення із заявою до правоохоронних органів про зникнення члена сім'ї чи інсценування іншого кримінального правопорушення. За відсутності на трупі тілесних ушкоджень, як правило, має місце інсценування нещасного випадку або самогубства потерпілого. Якщо тілесні ушкодження явно свідчать про насильницьку смерть, інсценується розбійний напад або скоєння вбивства в стані сильного душевного хвилювання, необхідної оборони або вбивство з необережності [4].

Аналіз практики показує, що кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, найчастіше вчинялися із застосуванням різних знарядь. Інструментом вчинення кримінального правопорушення при насильстві зазвичай використовується зброя (вогнепальна, холодна), колючо-ріжучі побутові та інші предмети. Однак, випадки використання зброї як знаряддя насильства в домашній обстановці все-таки є нетиповими. У будь якому випадку зброя використовується лише при наявності її в сім'ї і спеціально не здобувається. Найбільш типовими при вчиненні даних кримінальних правопорушень є використання підручних засобів господарсько-побутового призначення. Так 43,7 % фізичного домашнього насильства вчиняються за допомогою предметів, що випадково попали під руку, як-от: ножі, ножиці – 47 %, побутові предмети – 13 % [5].

Відповідно до класифікаційних критеріїв, вироблених юридичною доктриною, можна також виокремити способи вчинення домашнього насильства залежно від форми діяння: а) вчинення діяння

активними діями (заподіяння фізичного впливу); б) вчинення шляхом бездіяльності (ігнорування, ненадання необхідної допомоги чи ліків тощо).

Отже, спосіб вчинення домашнього насильства представляє собою сукупність (систему) прийомів і методів, що використовуються при вчиненні насильницького акту (насильницьких актів) щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах. Спосіб вчинення домашнього насильства доказується з урахуванням того, що у диспозиції ст. 126-1 КК України законодавець визначає три основних види його вчинення: 1) фізичне; 2) психологічне; 3) економічне насильство.

Доказування способу домашнього насильства має важливе значення, оскільки дозволяє зрозуміти не лише форму та прояв протиправного діяння, а певною мірою, цілі та мотиви вчинків особи, яка підозрюється у його вчиненні. Спосіб допомагає краще зрозуміти час, місце та інші обставини та їхні взаємозв'язки.

Список використаних джерел

1. Коць Є. Спосіб вчинення як обставина, що підлягає доказуванню під час досудового розслідування створення не передбачених законом воєнізованих та збройних формувань. Криміналістика. 2020. № 3. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/3/51.pdf.

2. Гумін Ю.К., Коваль Ю. Обставини, що підлягають доказуванню під час провадження досудового розслідування крадіжок особистого майна пасажирів, вчинених на залізничному транспорті України. 2017. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13230/261-268.pdf.

3. Дудоров О.О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2019. 288 с.

4. Організаційно-правові засади протидії домашньому насильству [Текст] : метод. рек. / [І.А. Ботнаренко, О.В. Максименко, Д.М. Тичина]. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2022. 39 с.

5. Слухаєнко Ю.М. Криміналістична характеристика домашнього насильства. Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. 2020. Вип. 3 (91). URL: file:///C:/Users/My%20Notebook/Downloads/1034-%D1-10-20201210.pdf.